

Če pa bi se, nasprotno, odločili, da bomo še kar naprej in celo bolj kot doslej razvijali in negovali svojo nacionalno identiteto, bi razvojni cilj postala sama ta identiteta in za njeno uveljavitev nobena žrtev ne bi bila prevelika. Za takšno odločitev nikoli v zgodovini nismo bili premalo bogati.

Na začetku (ali že kar v sredi) katerega procesa smo? Če na »prvih svobodnih, demokratičnih in večstrankarskih« volitvah Slovenci niso vedeli, med katerimi razvojnimi dilemami lahko izbirajo, bi bilo za nas vse dobro, če bi to vedeli vsaj na prihodnjih volitvah. Pričakovati bi bilo, da imajo različne politične stranke na to tudi različne poglede. Če jih nimajo, v čem se sploh razlikujejo in za kaj jih sploh imamo?

DARIJAN KOŠIR

Zalivska kriza in pozalivski Bližnji vzhod

S stališča mednarodnih odnosov in njihovega proučevanja je o krizi v Perzijskem zalivu, ki se je v zgodnjih jutranjih urah 17. januarja (zračna ofenziva) in 24. februarja (kopenski napad) letos spremenila v pravo vojno, kakršne svet ne pomni po obdobju dekolonizacije (predvsem na Daljnem vzhodu), sedaj neprimerno lažje govoriti kot v času, ko smo prvič pisali članek o tem (objavljen v TIP 1/2-1991), saj so bile takrat v glavnem vse trditve hipotetične in napovedne. Vojna se je medtem resda končala, s tem pa ni konec odločanja o problemih – in to je bistveno – ki so se z zalivskim spopadom izkristalizirali. Šele ko bo končan ta proces odločanja, bo mogoče dati tudi končno oceno zalivske vojne in sprememb v mednarodnih odnosih (in morda tudi v mednarodnem pravu), ki jih je ta povzročila ali pospešila. Nekateri vidiki pa so tudi pred tem – v bistvu že s samo kapitulacijo bagdadskega režima – dovolj izraziti za analiziranje.

Strateški vidik

Dejstvo, da se je zalivska vojna sploh začela, nas prepričuje o upravičenosti trditve, da se ne glede na tveganje, ki ga prinaša tovrstno početje, Združene države Amerike niso odrekle ambiciji usodno krojiti ozemeljska vprašanja, kjer imajo strateške interese. Na zalivskem ozemlju se križata vsaj dva: dolgoročni gospodarski (naftni) in politični, ki ga pooseblja znani arabsko-izraelski dualizem. V spopad za obrambo teh interesov je Američanom uspelo pritegniti v glavnem vse zahodne zaveznike, v pridobitev ostalih držav (oziroma v preprečitev njihovega vmešavanja) pa so vpregli vse mednarodne politične in finančne institucije.

Pri naftnih strateških interesih ne gre za kratkoročno, ampak dolgoročno ameriško politiko, kar je bilo videti vseskozi po 2. avgustu 1990, najbolj pa ob začetku vojne. Cene nafte niso tisti dejavnik, zaradi katerega bi ZDA zapletale same sebe in celotno mednarodno skupnost v zalivski spor; potem ko so cene nafte po 2. avgustu strmo naraščale do 35 dolarjev za sod in konec septembra dosegle najvišjo vrednost prek 40 USD/sod, so se do 17. januarja, ko se je spopad začel, znižale na v OPEC dogovorjenih 21 dolarjev za sod, v času kopenske ofenzive in iraškega

umika iz Kuvajta pa je bilo mogoče sod nafte dobiti še za pet dolarjev manj. Prvotno zvišanje cen nafte je ZDA in Veliko Britanijo kot simbola industrijskega sveta in deflacijskega razvoja osemdesetih let resda potegnili v recesijo (za to se štejeta dve negativni trimesečni gospodarski rasti, ki ju v obeh državah beležijo v začetku 1991), vendar ni tragično, ker recesija po vseh napovedih ne bo dolga. S strateškega vidika (navajamo trditev Jeana Jacquesa Rageaua, avtorja knjige *Atlas Strategique*) je treba upoštevati, da je imel Irak po zasedbi Kuvajta nadzor nad 194 milijardami sodov nafte rezerv od skupno 875 milijard ugotovljenih svetovnih rezerv. Če ta podatek kombiniramo z dejstvom, da ZDA dnevno porabijo tretjino vse nafte med najbolj razvitimi industrijskimi državami sveta, združenimi v OECD, te pa porabijo več kot dve tretjini vse svetovne naftne ponudbe dnevno, je skrb »mednarodne skupnosti« za iraškokuvajtski spor razumljiva. Vendar pa tej skupnosti ne moremo očitati agresivnosti: do zadnjega je poskušala to »skrb« urediti z diplomacijo. ZDA so do zadnjega dne vršile pripravo na morebitno vojno – že s tem bi bil požrešni in sovražnikov potrebni (potem ko je sovjetska nevarnost izginila) ameriški in sploh zahodni vojaški lobby zadovoljen in ne nujno s pravim spopadom, kar po mojem močno relativizira ta dejavnik vojaškoindustrijskega kompleksa, ki ga mnogi tako poudarjajo – obenem pa je poskušala spopad preprečiti. V ta kontekst sodi predlog predsednika ameriške vlade Busha, naj se njegov minister Baker pred začetkom vojne še zadnjič sestane z iraškim kolegom v ženevskem Intercontinentalu. Toda ko je sporazum ne samo o umiku Iraka iz Kuvajta, ampak tudi o »mednarodnem nadzoru« nad tamkajšnjimi naftnimi rezervami zaradi iraške nepopustljivosti propadel, se je vojna začela. Tudi ta vojna je torej tako kot vietnamska ali afganistanska vojna za strateške interese; še več, je vojna za strateške gospodarske interese par excellence.

Drugi strateški interes, zaradi katerega ZDA ne bodo nikoli – in to je vojna dokazala – dvignile roke od Zaliva, je politične narave, kot del trajnega političnega konflikta med Arabci in Izraelom, tem »tujku« na ozemlju, s katerega so ga arabske države po nastanku že v štirih vojnah poskušale »izgnati«. Združene države so po zadnjem izraelsko-arabskem konfliktu leta 1973 vodile na tem področju izrazito pragmatično politiko navezovanja na določene arabske države, s katerimi so v Washingtonu pomagali Izraelu vzdrževati ameriški strateški interes na tem gospodarsko in s tem povezano prometno pomembnem področju. Najprej je bil to Iran šaha Pahlavija, po vzponu islamskega fundamentalizma imama Homeinija v tej državi pa so vzdrževali trdne stike z bagdaskim režimom diktatorja Sadama Huseina, ki je z vojno z Iranom za nekaj časa res zaustavil prodor islama na Zahod – vsaj psihološko – vendar pa so po drugi strani »vzredili kačo« s trgovinsko in vojaško pomočjo v zadnjem desetletju. Problem je bil v tem, da se je Irak po koncu omenjenega desetletnega sodelovanja odločil pretrgati vso povezavo z zahodno popkovino. S tem je Zahod po izgubi Iraka in Irana ostal navezan le še na Saudsko Arabijo in nekatere manjše šejkate (poleg Kuvajta gre predvsem za Oman, Bahrein, Katar in ZAE), saj je treba Jordanijo (naravni iraški zaveznik) in Libanon (v večni vojni z Izraelom), morda pa tudi Sirijo (ta Združenim državam ni bila nikoli tako naklonjena kot Saudska Arabija) odpisati. Ti strateško-politični premiki, ki so povzročali neverjetne koalicije, so narekovali nov pristop do arabskega sveta. Popustljivost ZDA do Iraka bi utegnila biti slab (dober) zgled ostalim in če bi se za podoben korak kot Irak odločila Saudska Arabija, bi bili svetovni strateški naftni in gospodarski premiki izjemni in za Zahod morda celo usodni (OPEC, v katerem Saudska Arabija trenutno prispeva tretjino vse nafte, krije več kot dve petini vseh svetovnih potreb po nafti). Zato so ZDA po izgubi Irana (ki so

jo kljub boleči aferi s talci in ponižanjem ter izgubo določenega kapitala vseeno mirno preboleli) hotele v primeru Iraka pokazati večjo trdnost pri varovanju lastnih strateških interesov. Za vzpostavitev ravnotežja interesov na Bližnjem vzhodu in za »poduk« pri morebitnih kršitvah teh interesov v bodoče so se Američani odločili za vojno (ki so jo tudi dobili), potem ko – kot rečeno – nikakršen sporazum pod mizo ni prišel več v poštev zaradi iraške trmoglavosti, ki je najbrž želela doseči še več, kot bi lahko v ženevskem Intercontinentalu na štiri oči.

Gospodarski vidik

Glede na to, da smo del te problematike pokrili pri obravnavi gospodarsko-strateških interesov, se omejimo le na kratkoročni izsek te problematike. Tu drži naslednje: kljub temu, da je zalivska vojna potekala na z nafto najbolj bogatem področju (in da je nafta gospodarsko najbolj občutljiva surovina, od katere je dnevno odvisna polovica vse svetovne proizvodnje in porabe), tokrat navzlic neugodnim drugim okoliščinam (razpadanje Sovjetske zveze, največje svetovne proizvajalke nafte) ni prišlo do hujše naftne krize v svetu (niti strmega naraščanja vrednosti dolarja), kar tokratno krizo bistveno ločuje od zadnjih bližnjevzhodnih spopadov. Še v času krize z ameriški talci v Iranu se je cena nafte dolgoročno močno dvignila (tudi čez 30 dolarjev za sod), čeprav je bil pričakovani – ne pa tudi dejanski – izpad iranske nafte na svetovnih trgih vsega 3 milijone sodov dnevno, skok cen pa je potekal kljub dejstvu, da je Saudska Arabija v tistem času črpala doslej rekordnih 10 milijonov sodov nafte dnevno. Tokrat so bile začetne okoliščine bistveno bolj neugodne: Saudska Arabija je pred krizo avgusta lani črpala le nekaj več kot 5 milijonov sodov nafte (skoraj pol manj kot v času krize leta 1979), Sovjetska zveza je izvoz nafte zmanjšala s takratnih 4,5 na sedanjih 1,8 milijona sodov nafte dnevno, in tokratni izpad črpanja iraške in kuvajtske nafte je bil skupaj 4,8 MSD, torej za polovico večji kot iranski pred enajstimi leti (morda pa še za več, ker zaradi razglašene blokade v varnostnem svetu OZN sedaj res nihče ni kupoval iraške nafte). Avgusta in septembra lani, ko so borze, ki sicer napovedujejo prihodnost, zaznale, da se Irak prostovoljno ne bo umaknil iz Kuvajta in da bo kriza trajala dlje časa, so cene sprva poskočile, toda novembra je OPEC (v katerem sta bila še julija tudi Irak in Kuvajt z njuno nafto) nadomestil vso izgubo in črpal toliko kot pred izbruhom krize. Nato je ponudba nafte na svetovnem trgu naraščala (posebej po zaslugi Saudske Arabije, ki je decembra črpala za dve tretjini več kot julija) do 17. januarja in začetka vojne, ko se je pokazalo, da je nafta kljub strahu kupcev dovolj. Februarja je bilo ponudbe iz Zaliva nekoliko manj (zaradi težav pri transportu), zato pa so črpanje nadomestili v Severnem morju (Velika Britanija, Norveška), tako da je bila tudi po kopenskem napadu na Kuvajt mesec dni po začetku vojne nafta cenejša kot za Novo leto. Teoretično gledano to pomeni, da bi v neki drugi vojni – gre za primer Saudske Arabije, katere črpanje je enako izvozu iraške, kuvajtske in sovjetske nafte skupaj – bilo mogoče povsem nadomestiti tudi najhujše izpade nafte, kar si jih je mogoče zamisliti. To pa je nov moment, kakršnega sodobna ekonomska zgodovina ne pozna.

Zgoraj opisani »prevrat« je ovrgel tudi najbolj pesimistične gospodarske napovedi za primer vojne, ki so segale do skrajnosti kot so napoved cene nafte 70 dolarjev za sod in vrednosti dolarja do 1,7 marke. Ugotoviti je mogoče – presenetljivo – ravno nasprotno: vojna ne bo prinesla hudih inflacijskih in stroškovnih – posledično recesijskih – učinkov in v pogledu blažitve upadanja gospodarske

rasti v anglosaških državah se je celo splačala, kar je absurd te vojne. Američanom tečaj dolarja, ki je bil na vrhuncu vojne v primerjavi z zahodnonemško marko najnižji po vojni in ne zelo visok, kot je bilo običajno ob vseh velikih krizah, ustreza, saj po veljavnih izračunih tečaj 1,43 marke za dolar pomeni, da z njim Američani najlažje krijejo stroške zunanjetrgovinskega primanjkljaja. Poleg tega se je svetovno gospodarstvo pripravilo na življenje s ceno nafte, ki kratkoročno – dokler vojne v Zlalu ne bo konec – ne bi bila nižja od 30 dolarjev za sod, temu pa so prilagodili tudi napovedi in censke kalkulacije ter posledično grožnje z recesijo. Vzroki za recesijo so resda druge in ne v vojni v zalivu, vseeno pa bo zalivski spopad, ki naj bi po prvotnih predvidevanjih recesijo poglobil, le-to celo omilil (?), ker ni možnosti, da bi se ponudba nafte v svetu dolgoročno bistveno zmanjšala (in s tem cene zvišale). To, da se je vojna z gospodarsko kratkoročnega vidika celo splačala in da je svetovno gospodarstvo zlahka prebrodilo potencialno za nafto doslej najbolj nevarno vojno (in to v času pričakovane recesije zaradi učinkov politike dezinflacije osemdesetih let v anglosaških državah), bosta za prihodnost mednarodne (gospodarske) skupnosti zelo pomembna in posledje nujno upoštevana kazalca.

Vojaški vidik

Tudi s tega zelo atraktivnega in za širšo javnost najbolj skrivnostnega vidika zalivske vojne se njene razsežnosti bistveno ločijo od nekaterih prejšnjih (vietnamske) in s tem povsem na novo determinirajo odnose v mednarodni skupnosti. Tu sta dejavnika kot sodobnost orožja na strani vojskujočih se sil in prva uporaba letnega po 17 letih (če odštejemo iraško-iransko in afganistansko vojno, ki sta bila bolj lokalna kot širše svetovna spopada) manj izrazita dejavnika. Predvsem prvega nevtralizira dejstvo, da je bila vsaka vojna nujno tudi preizkušanje najnovejših dosežkov vojaške industrije – le da je šlo tu za pomoč fantastično zmogljive komunikacijske tehnologije – čeprav z druge strani preseneča dokaz o nesodobnosti in pravi zastarelosti sovjetske vojaške tehnologije v primerjavi z ameriško (ali zahodno sploh). Najbolj izrazita dejavnika, ki ju gre z vojaškega vidika analizirati, sta izrazito nova taktika vojskovanja, ki bo determinirala vse potencialne nove spopade podobnih razsežnosti, na eni strani, in izjemno gladek poraz milijonske iraške vojske na drugi strani.

Strateški vojaški prijemi in taktike v zalivski vojni bodo vzorec za vsa nadaljnja bojevanja na podobno odprtih bojiščih naslednjih desetletij. Zalivska vojna se s tega vidika tako zelo razlikuje od vietnamske, da sta vojaško neprimerljivi; edini dejavnik, v katerem je bila vietnamska vojna vojaško zanimivejša od zalivske, je bila topografija bojišča, v katerem je prevladovala džungla in v kateri ZDA tudi z orožjem iz zalivske vojne ne bi dosegle občutneje več (v tem smislu je značilna fabula iz filmskega spektakla *Modri grom*, ki potrjuje to domnevo). Tokratno izjemnost strategije in taktike zalivske vojne je pogojevala ravno sodobnost orožja in komunikacijska tehnologija: komunikacijsko (satelitsko) vodeni letalski napadi kot predhodnica kopenskega spopada so bili načrtovani tako, da je bilo mogoče izjemno učinkovito napadati nasprotnikovo letalsko in protiletalsko obrambo brez povzročanja nepotrebnih vojaških in civilnih žrtev in s skoraj stoočstotnim učinkom. Zavezniško letalstvo je očistilo bojišče sovražnikovih obrambnih kapacitet in s tem pripravilo vse potrebno za učinkovito kopensko ofenzivo; v tem je tudi razlog za vsega 129 vojaških žrtev na strani zavezniških sil med celotnim potekom vojne.

Slednje dejstvo dobi prave razsežnosti v kombinaciji s podatkom o popolnem porazu iraške vojske, ki je štela na ozemlju Kuvajta 510.000 vojakov, 4200 tankov, 2500 oklepnih vozil, 2700 kosov artiljerijskega orožja, 520 letal, 160 helikopterjev in 34 ladij pretežno sovjetske, francoske in italijanske izdelave (enak obseg iraške vojske se nahaja tudi v domovini); med vojaki v Kuvajtu je bilo 150.000 pripadnikov elitne republikanske garde. Ob koncu vojne so »sile osi« zajele ali ubile 180.000 iraških vojakov, uničile dve tretjini tankov, vse ladje, polovico oklepnih vozil in artiljerije in tretjino letal v vsega štiri dni trajajoči kopenski ofenzivi ob spremljavi štiridesetih dni nenehnih zračnih napadov. Scenariji so predvideli »v povprečju« štiri mesece trajajočo vojno ob nekaj tisoč mrtvih zavezniških vojakih ob polovico manjših izgubah iraške vojske. Toda popolna gospodarska blokada Iraka in Kuvajta je povzročila telesno izčrpanost vojakov, ki so se pokazali kot povsem nesposobne za resnejše vojskovanje, iraška vojaška tehnologija je bila povsem neučinkovita v primerjavi s pričakovanji (tudi zaradi neznanja pri ravnanju z orožjem, kar je posledica odsotnosti inštruktorjev predvsem iz ZSSR), bistven faktor pa je bila odlična priprava »terena« za kopensko ofenzivo s strani zavezniškega letalstva, ki je utrlo poti kopenskimi silam in v določeni meri onemogočilo iraško orožje. Ta strategija vojskovanja je odigrala odločilno vlogo in spreminja vojaško-politične razmere v svetu v toliko, da mora vsak agresor na področju zahodnih strateških interesov računati s tem ofenzivnim strateškim odgovorom. In padec iraške vojske, pred močjo katere je nekaj dni pred kopensko ofenzivo svaril celo ameriški obrambni minister, je z zgoraj omenjenega vidika svarilo par excellence.

Politično-mirovni vidik

Razplet zalivske krize je s političnega vidika po eni strani potrdil domneve, izrečene ob začetku zalivske krize avgusta lani; potrdil je, da se v sodobnih mednarodnih odnosih dogaja nekaj novega, ko zaradi preseženega bipolarizma velesil pride do enostranskega multipolarizma (z besedo »enostranski« mislim na usmerjenost tega multipolarizma nasproti eni državi, ki je prekršila pravila nove mednarodne igre), na podlagi katerega je možna ne samo verbalna obsodba necivilizacijskih ravnanj in protidemokratskih vsiljevanj, ampak tudi neposredna gospodarska in celo prava vojna proti kršiteljem mednarodnih dogovorov. To složnost (enostranski multipolarizem) v tisku običajno opisujemo kot zametek nastajanja nove svetovne arhitekture ali kot pravi ameriški predsednik, »zgradili bomo lepši jutri«. Po avgustovskih složnih obsodbah je bilo pričakovati – povsem pa tudi ne – da bo nekoč postavljen ultimat Iraku za izvršitev resolucij varnostnega sveta OZN, toda porajal se je dvom ob vprašanju, kdo naj poleg ZDA (ki so igro v OZN vodile) iraško ravnanje sankcionira. Vojna je pokazala složnost tudi na tem področju: po prvih opazovanjih so se klasični navezi ZDA–Velika Britanija pridružili italijanski, francoski in kanadski vojaki, ki so ob podpori saudskih, kuvajtskih in egiptovskih letal in raket ter finančni podpori Japonske in Nemčije (ki morata ostati nevtralni) in stalni pripravljenosti (in vzdržanosti) Turčije in Izraela sestavljali mednarodno koalicijo, kakršne še ni bilo. S tem se je po eni strani potrdilo upanje v novo arhitekturo oziroma v obrambo nekaterih univerzalnih človeških postulatov; vsakdo bo v bodoče moral računati na tako složno reakcijo mednarodne skupnosti, ko se bo zapletal v podobne spore. Kot relativizacijo zgoraj omenjene idile pa gre omeniti orwellovsko ugotovitev o bolj in manj enakih

članih te koalicije. Tempo igre so vseskozi narekovali Američani in ko so se vanjo z zadnjimi močmi in diplomatskimi pobudami vmešali najprej OZN (oziroma generalni sekretar), nato neuvrščeni in na koncu Sovjetska zveza oziroma Gorbačov osebno, jih je ameriška diplomacija z neverjetno spretnostjo postavila na stranski tir, posebej sovjetske pobude, ki so imele v tem razmerju moči največjo težo in so prišle tik pred odločilnimi spopadi. Tako je ZSSR, sicer »vzdržani« član mednarodne koalicije, doživela štiristranski poraz z ZDA na kuvajtskem bojišču: v prvi vrsti diplomatskega (v smislu zgoraj omenjene izrinjenosti v odločilnih trenutkih), na drugi strani vojaškega (njihova tehnologija v iraški uporabi se je izkazala za »srednjeveško«), na tretji ekonomskega (zaradi nesodelovanja v neposrednih operacijah ne bo v tolikšni meri udeležena pri obnovi v Zalivu in nadzoru nad tamkajšnjimi zalogami nafte), predvsem pa političnega, saj bodo dnevni red, potek, vsebino, sklepe in zaključek morebitne bližnjevzhodne mirovne konference diktirali zahodni zavezniki.

In to je druga (mirovna) stran političnega vidika zalivske vojne, tista, ki zahteva novo bližnjevzhodno mirovno ureditev oziroma konferenco. Ta bo potekala na dveh temeljnih ravneh: politično-mirovni, kjer naj bi po vzoru KVSE dolgoročneje uredili politično-vojaška razmerja na »novem«, pozalivskem Bližnjem vzhodu, in na gospodarski, kjer bo temeljno vprašanje bodoči mednarodni nadzor nad zalivskimi zalogami – in morebiti tudi nad samim črpanjem – nafte, zaradi česar se je v svojem bistvu vojna začela. Pri prvi ravni gre za poskus trajnejše ureditve, doslej trajnega izraelsko-arabskega (predvsem palestinskega) konflikta na načelih košaric evropske konference o varnosti in sodelovanju, ki je šele z lanskim pariškim podpisom (in koncem hladne vojne) dobila pravi smisel, prenosljiv tudi na druga področja sveta. Ta model ima v Evropi veliko privrženecv, skoraj ravno toliko kot nasprotnikov; vendar je k ugovorom nasprotnikov mogoče dodati protiugovor, da bi z odlašanjem – in morebitnim preklicem – takšne vrste summita o Bližnjem vzhodu na tem področju dobili še večjo zmedo od dosedanje. Zato je v ženevskih pogajalskih salonih v kratkem pričakovati omenjeno sejo, ki pa z gospodarske ravni ne bo sporna: gre za svetovni nadzor nad zalogami nafte v Zalivu, ki so po definiciji svetovno blago v rokah nekaterih srečnih držav in ponesrečenih režimov. Zalivski spor je to definicijo dokazal in zato rešitev krize zahteva odpravo temeljnega vzroka. »Svetovno« strateško blago mora postati svetovno in nanj ne smejo imeti neomejenega vpliva diktatorski in avtoritarni režimi tega prostora. Ti dve ravni povojnega reševanja krize v Levantu bosta zgodovinski; tako kot smo že pred časom za zgodovinskega označili mirovno-politični vidik odprave posledic (evropske) hladne vojne.

JERZY J. WIATR*

Ali bo v vzhodni in srednji Evropi zmagala demokracija?

Več desetletij so bili politologi, tako tisti na zahodu kot tudi v socialističnih državah, prepričani, da je miren prehod v demokracijo v deželah, kjer vladajo

* Poljski politolog, profesor na varšavski univerzi; prispevek je referat na jugoslovansko-poljskem politološkem srečanju v Zakopanah, november 1990.